

Зборник радова Учитељског факултета, 9, 2015, стр. 247-262
UDK: 371.3::3/5(497.11+497.16)
37.033:502/504(497.11+497.16)
COBISS.SR-ID 218383628 22

Мр Маријана Вујовић⁵³

ОШ „Радомир Митровић“ Беране

Доц. др Слађана Видосављевић⁵⁴

Учитељски факултет у Призрену –Лепосавић

КОМПАРАЦИЈА САДРЖАЈА ЕКОЛОШКОГ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА У НАСТАВИ ПРИРОДЕ И ДРУШТВА У ПРОГРАМИМА ЦРНЕ ГОРЕ И РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Апстракт: У овом раду извршена је компаративна анализа еколошких садржаја у оквиру наставе природе и друштва, у програмима Црне Горе и Републике Србије. Како би се објективно стекао увид у заступљености садржаја из заштите и унапређивања животне средине, поред анализе, разматрани су и предвиђени васпитно – образовни циљеви и општи и оперативни задаци. Анализом садржаја наставе природе и друштва могу се уочити наставне јединице у оквиру којих се ученицима што директно, што индиректно указује на значај заштите животне средине, па самим тим и на њихову улогу у развијању еколошке свести до нивоа који би задовољио узраст млађег школског детета.. Проучавање система образовања ове две земље и анализа искустава омогућава сагледавање сличности и разлика између образовних система, наставних планова и програма и разумевање развоја образовања у њима, утврђивање сличности и разлика међу њима, и сагледавање могућности да се позитивна искуства у реформи образовања и наставног програма природе и друштва у Црној Гори, могу применити за унапређење образовног система и наставе природе и друштва у Републици Србији, и обрнуто.

Кључне речи: еколошки садржаји, еколошко васпитање и образовање, основна школа, настава природе друштва, компарација.

УВОД

Еколошко васпитање и образовање добија све већи значај у тренутку када еколошка криза поприма све шире размере. Образовање представља једно од најмоћнијих средстава друштва у борби са проблемима и изазовима будућности. Како би дошло до значајних промена у схватањима људи, неопходно је понудити им знања, чињенице и информације које ће утицати на развој њихове еколошке свести. Стицање знања о заштити и унапређивању животне средине „најзначајнији је чинилац формирања и развоја еколошке свести, односно, без еколошког образовања, нема еколошке

⁵³ marijanavujovic@gmail.com

⁵⁴ vidosladjja@hotmail.com

свести“ (Видосављевић, 2014: 56). У том погледу, велику улогу има еколошко васпитање и образовање. Еколошко васпитање и образовање је „стицање знања и информација из различитих области живота и науке у циљу развијања свести, ставова и навика о значају заштите и очувања животне средине и унапређивања квалитета живота људи“ (Станишић, 2008: 86). Да би се могло од човека захтевати и очекивати еколошко понашање, потребно га је прво образовати, што се може једино постићи увођењем еколошких садржаја у све нивое васпитно-образовног процеса. Стога, решавању овог проблема мора се приступити озбиљно и ефикасно кроз иновацију планова и програма, увођењем еколошких садржаја у све предмете и увођењем посебних еколошких предмета.

Ниједан наставни предмет у оквиру разредне наставе не обухвата разноврсност садржаја из природних и друштвених наука колико то омогућује настава природе и друштва. Највећи број садржаја који би били у функцији еколошког васпитања и образовања могу се наћи у уџбенику за наставу природе и друштва. Једно од најважнијих питања основног образовања за заштиту и унапређење животне средине је питање одређивања садржаја који би одговарали захтевима времена у којем живимо, а истовремено и психофизичким способностима ученика, као и васпитно-образовним циљевима и задацима наставне или ваннаставне активности. Како би се објективно стекао увид у заступљеност еколошких садржаја који су у функцији еколошког васпитања и образовања у настави природе и друштва у Црној Гори и Републици Србији, у предметима *Свет око нас и Природа и друштво*, анализирани су њихови програмски садржаји и разматрани предвиђени васпитно-образовни циљеви и планирани садржаји.

За наставу природе и друштва у Црној Гори одређена су три часа недељно, док је у Републици Србији број недељних часова два, упркос томе што ниједан наставни предмет у оквиру разредне наставе не обухвата толику разноврсност чињеница колико то омогућује ова настава и то захваљујући широком спектру природних и друштвених наука чија сазнања конституишу наставне садржаје.

ЗАСТУПЉЕНОСТ ПРОГРАМСКИХ САДРЖАЈА ИЗ ОБЛАСТИ ЕКОЛОШКОГ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА У НАСТАВИ ПРИРОДЕ И ДРУШТВА У ПРОГРАМИМА ЦРНЕ ГОРЕ

Природа је образовни предмет који почиње са садржајима у првом циклусу у оквиру предмета *Природа и друштво*, а наставља се са предметом *Природа и техника* у 4. разреду. Наставни програм за *Природу* у 5. разреду је усклађен са истим предметом у 6. разреду, као и са природним предметима у седмом, осмом и деветом разреду, што говори о концентричним круговима проширивања и продубљивања знања о природи и законитостима који владају у њој, њеној заштити и угрожености.

У Црној Гори презентовани су програмски садржаји из предмета *Природа и друштво* у којем се налазе садржаји и оперативни циљеви еколошког образовања, који нуде квалитетна и примењива знања из свог окружења. Она развијају еколошку свест, васпитавају ученике за хуман однос према свим живим бићима и одговоран однос према себи и сопственом здрављу.

Општи циљ образовања је експлицитно усмерен на еколошко образовање и васпитање. Један од важних општих циљева наставног програма *Природе и друштва* је **Очување природне околине и суживота са природом**. Еколошко васпитање и образовање подразумева се као саставни део програма Природе и друштва и не мора се издвајати у посебне теме или наставне јединице.

Садржаји еколошког образовања и васпитања у предметном програму *Природа и друштво* у Црној Гори развијају свест о потреби очувања биолошке разноврсности и формирању позитивних ставова према природи, чему су примерени облици и методе рада са ученицима.

Кроз овакав приступ нуди се јачање потенцијала учења (квалитетно стицање знања мањег обима али веће трајности). Наставни процес је позитивно оријентисан к ученику, пружа му задовољство, изазове и занимљивости, развој креативности, очигледност, интердисциплинарност, формирање радних навика, изграђивање целовите и хумане личности, развој еколошке свести.

Структурни елементи еколошког образовања и васпитања, заступљених у васпитно-образовном процесу, су основа савремене образовне политике и реформског курикулума за *Природу и друштво*. У њима је нагласак на циљевима и задацима, садржајима и исходима еколошког образовања и васпитања који се морају операционализовати, реализовати и учинити мерљивим. Овакав приступ омогућава примену најразноврснијих облика рада и метода учења који обухватају самосталан рад под надзором, лабораторијски рад, праксу, експерименте, излете, решења еколошких проблема, тестове, индивидуалне и диференциране задатке, припрему есеја (у другом циклусу), креативан рад и истраживање, компјутерске технологије и сл.

Важан сегмент у реализацији програмских циљева и садржаја је организовање школе у природи. У оваквом амбијенту моћ активирања ученика је огромна. Школа у природи доприноси стицању знања, развијању способности упоређивања, мишљења, уочавања и закључивања у непосредном контакту са природом.

За квалитетније исходе учења и лакше стицање знања предложене су и **говорне вежбе**, које ће се интегрисати у планиране часове реализације програмских циљева и садржаја. Познавање еколошких законитости, процеса и појава у природи обогаћује ученика да сагледа природу у целини. Схватиће да човек, уређујући природу према својим потребама, не сме да доведе до

прекида процеса у њој, нити да поремети функционалну равнотежу која постоји између живих бића и њихове животне средине.

ЗАСТУПЉЕНОСТ ПРОГРАМСКИХ САДРЖАЈА ИЗ ОБЛАСТИ ЕКОЛОШКОГ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА У НАСТАВИ ПРИРОДЕ И ДРУШТВА У ПРОГРАМИМА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

У наставном предмету *Природа и друштво* (*Правилник о наставном програму Природа и друштво*, Службени гласник Р. Србије, бр. 3/2006), циљеви су дати двојачко:

-**експлицитно**, као идеје водиле у практичној реализацији програма и они су јасно наведени у програмским садржајима, и

-**имплицитно**, дати и садржани у избору, структурирању и начину реализације програмских садржаја, „прикривени“ су и наглашавају васпитну компоненту образовања. Реализују се и спроводе преко одабраних садржаја и активности, који превазилазе оквире предмета и разреда, залазећи у све области које се обрађују у оквиру млађих разреда основне школе.

Садржаји у настави природе и друштва су:

1. Конституисани на елементарним научним сазнањима природних и друштвених наука,
2. Бирани су у складу са општим и специфичним критеријумима и разврстани по својој структури и доступности узрасним могућностима ученика,
3. Распоређени по спирално-узлазном моделу (Лазаревић, Банђур, 2001: 56)

Наставни садржаји предмета *Природа и друштво* конституисани су из природних и друштвених наука, те стога ниједан предмет у млађим разредима основне школе нема толику разноврсност садржаја колико то омогућује овај предмет. Садржаји из природних и друштвених наука су повезани, те одатле проистиче интердисциплинарни карактер овог предмета који захтева већу дидактичко-методичку оспособљеност и стручност наставника, водећи рачуна о психофизичким способностима и узрасту ученика.

ЗАСТУПЉЕНОСТ ПРОГРАМСКИХ САДРЖАЈА ИЗ ОБЛАСТИ ЕКОЛОШКОГ ВАСПИТАЊА И ОБРАЗОВАЊА ПО РАЗРЕДИМА

У Црној Гори је деветогодишњи систем основног образовања и васпитања, па ћемо издвојити први разред као посебну целину без компарације. Ученици који похађају други разред основне школе у Црној Гори одговарају узрасту ученика првог разреда у Србији.

ДРУГИ РАЗРЕД ЦРНА ГОРА – ПРВИ РАЗРЕД СРБИЈА

Други разред Црна Гора

Оперативни циљеви и садржаји усмјерени на еколошко образовање и васпитање		
Тема	Оперативни циљеви	Садржаји
Какви смо и како живимо Друг и ја Моја школа и ја	* проширују се и продубљују знања о заштити и унапређењу животне средине.	
Од куће до школе	* уочавају како људи утичу на природу; * предлажу како могу допринијети очувању и уређењу околине.	- очување животне средине - школско васпитање - човјек мијења околину

Табела 1: Улога садржаја наставног предмета *Природа и друштво* у другом разреду у остваривању циљева еколошког васпитања и образовања (*Предметни програм Природа и друштво*).

У другом разреду акценат није дат на усвајању нових чињеница, већ систематизацији постојећих знања и стварању чврстих темеља за надоградњу знања на вишим нивоима школовања. Уз то, инсистира се на примарним изворима знања и пуном остваривању начела очигледности. Све ово подразумева, да је и у другом разреду дат велики акценат на еколошком образовању и васпитању.

а) Еколошки садржаји у наставном програму предмета Природа и друштво за други разред:

- очување животне средине;
- школско васпитање;
- човјек мијења околину.

Све ово подразумева да је и у другом разреду дат велики акценат на еколошком образовању и васпитању (експлиците).

Ако се зна да је у Црној Гори образовни процес усмерен на ученика, (не колико му дати знања, већ колико он може и жели усвојити) то подразумева његово активно учешће у откривању природних законитости, утицају човека на природу (позитивни и негативни) и његове могућности да учествују у заштити и очувању природне средине.

Познавање еколошких законитости, процеса и појава у природи омогућује ученику да сагледа природу у целини. Схватиће да човек, уређујући природу према својим потребама, не сме да доводи до прекида процеса у њој, нити да поремети функционалну равнотежу која постоји између живих бића и њихове животне средине. Важан сегмент у реализацији програмских циљева и садржаја је организовање школе у природи.

Први разред Србија

Наставна тема (садржаји из области еколошког васпитања и образовања)	
Жива и нежива природа	26 асова
• Шта чини природу – разликовање живе од неживе природе	1 час
• Биљке и животиње различитих станишта у непосредној околини	2 часа
• Карактеристичне биљке у окружењу (изглед, станиште, значај биљака)	3 часа
• Неговање биљака у школи, свом дому – активност	1 час
• Карактеристичне животиње у окружењу (изглед, станиште, начин живота).	3 часа
• Брига о животињама у непосредној околини – активност	1 час
• Основна својства воде: различита стања, укус, мирис, провидност, загађеност. . .	3 часа
• Основна својства ваздуха: мирис, провидност, загађеност.	2 часа
• Значај и улога сунчеве светлости и топлоте за живи свет.	1 час
• Основна својства земљишта: боја, растреситост, влажност.	1 час
• Утицај природних појава на жива бића: смена обданице и ноћи, смена годишњих доба, временске прилике и њихов утицај на биљке, животиње и човека	3 часа
• Значај воде, ваздуха и земљишта за живи свет и људске делатности	1 час
• Утицај људске активности на природу	2 часа
• Уочавање негативних и позитивних утицаја човека на непосредну околину - активност	1 час
Култура живљења	5 часова
• Елементи културе живљења: становање, исхрана, одевање, очување здравља и животне средине	2 часа
• Рационално коришћење воде, хране, и енергије	1 час
• Својства материјала одређују њихову употребу и унапређују културу живљења (значај рационалне употребе, што укључује и амбалажу од пластике, стакла и метала)	2 часа

*Табела 2: Улога садржаја наставног предмета **Свет око нас** у првом разреду у остваривању циљева еколошког васпитања и образовања (Предметни програм **Свет око нас**).*

б) Еколошки садржаји у наставном програму предмета **Свет око нас за први разред.**

Тридесет један час (или 22,32%) намењено је садржајима у којима је имплицитно развијање знања и разумевања, ставова и вредности, и понашања из домена животне средине, а што би било у функцији еколошког васпитања и образовања. Највећи број часова предвиђен је за биодиверзитет

и значај живих бића и елемената неживе природе, као и њихову међуповезаност.

Тема: Жива и нежива природа

Садржаји:

- Неговање биљака у школи, свом дому;
- Брига о животињама у непосредној околини

Односе се на активности ученика и експлицитно су у функцији еколошког образовања и васпитања.

Тема: Култура живљења

Неки од садржаја предвиђени за упознавање ученика са биодиверзитетом погодни су за упознавање ученика са проблемом угрожености биљног и животињског света, као и значајем њиховог очувања за живот на Земљи. Овим садржајима предвиђене су три практичне активности ученика, што значи да је мало очигледности у настави. Може се само претпоставити да наставникова активност подразумева и непосредна посматрања процеса, који се одвијају у природи и њихов утицај на живи свет.

Истакнути су проблеми загађености ваздуха и воде, али не помињу остале облике загађења животне средине (у садржајима се не помиње загађеност као проблем и његови узрочници). Претпоставимо да се у осталим садржајима, уз значај основних услова за живот, апсолвира и њихово загађење, што зависи од слободе и виспрености наставника да то учини.

У оквиру теме **Култура живљења** предвиђени су садржаји погодни за развијање знања и разумевања, вредности и ставова и понашања у вези са здравим начином живота и рационалним коришћењем воде, хране и енергије, као и рационалном употребом материјала од пластике, стакла и метала.

Садржаји који се односе на однос човека и природе затупљени су са 3 часа (два часа теорије и један практичне активности ученика су експлицитно дати у процесу учења):

Ако се претпостави да је у првом разреду узрасна доб детета (7 година), сматрамо да је дато довољно простора за упознавање садржаја из еколошког васпитања и образовања. Са становишта циљева еколошког васпитања и образовања, програмски садржаји наставног предмета *Свет око нас* у првом разреду нису у потпуности оправдали наша очекивања. У поређењу са циљевима овог наставног предмета, одабрани садржаји нису задовољавајуће презентовани.

Примера ради, „развијање еколошке свести“ један је од циљева наставног предмета *Свет око нас*, а елементи еколошке свести су и еколошка знања о проблемима у животној средини, њиховим узорцима и последицама, као и методама њиховог решавања, који у програмским садржајима нису наглашени.

Настава у природи организује се за ученике од првог до четвртог разреда, у трајању од 7 до 10 дана, уз писмену сагласност родитеља, за најмање две трећине ученика одељења.

ТРЕЋИ РАЗРЕД ЦРНА ГОРА –ДРУГИ РАЗРЕД СРБИЈА

а) Еколошки садржаји у наставном програму предмета Природа и друштво за трећи разред

У предметном програму за трећи разред дат је велики значај *Заштити животне средине*, тј. еколошком образовању и васпитању. Петнаест оперативних циљева је експлицитно усмерено на садржаје из области екологије, уз практичне вежбе које утичу на исходе учења, усмерени су на развијање знања и разумевања, ставова и вредности, и понашања из домена заштите животне средине и одрживог начина живота, а што би било у функцији еколошког васпитања и образовања.

Ако се претпостави да је за усвајање сваког појединачног циља потребно и систематизовање, уз практичне вежбе и нераспоређене часове, то би значило да је еколошком образовању у трећем разреду посвећено више од 30% часова.

б) Еколошки садржаји у наставном програму предмета Свет око нас за други разред

Садржаји у предмету *Свет око нас* понављају се из разреда у разред, према моделу концентричних кругова, и у сваком седећем разреду проширују и продубљују, чинећи спирално-узлазни модел распореда и обраде садржаја, те стога, у другом разреду имамо сличне наставне теме у којима су инкорпорирани садржаји из заштите животне средине, који се продубљују и проширују, тј. крајњи исходи су дубљи и шири у односу на први разред.

Четири теме: Жива и нежива природа, Где човек живи, Људска делатност и Кретање у простору и времену

Тема: Жива и нежива природа

Жива и нежива природа-24часа (17,28%), садржаји у којима се имплицитно помиње еколошко васпитање и образовање 21 час и 3 часа који експлицитно садрже еколошко васпитање и образовање.

Садржаји :

-Загађеност воде, ваздуха и земљишта (начини загађивања и њихове последице) и могућност заштите;

-Уочавање извора загађивања воде, ваздуха и земљишта у околини и учешће у разним акцијама заштите –активност.

Тема: Људска делатност- 3 часа

Имплиците:

-Човек ствара (услови за живот и рад, потребе људи, производи људског рада).

Експлиците:

- Појам и значај рециклаже;

- Сакупљање и раздвајање отпада за рециклажу (папир, пластика, метал...)

С обзиром на циљеве и задатке у другом разреду, очекивали смо много више од избора и структуре програмских садржаја. Учитељима је новом реформом омогућена слобода у настави и сви наведени садржаји, иако нису директни, могу бити у функцији еколошког васпитања и образовања, што треба искористити. Међутим, потенцијал наставног предмета *Свет око нас* у другом разреду је веома велики са становишта еколошког васпитања и образовања, и као такав није у довољној мери искоришћен.

ЧЕТВРТИ РАЗРЕД ЦРНА ГОРА – ТРЕЋИ РАЗРЕД СРБИЈА

Четврти разред Црна Гора

а) Положај, природа и намена предметног програма *Природа и техника*:

Природа и техника је део надградње предмета *Природа и друштво* из првог циклуса.

У оквиру овог предмета ученици треба *Природу и технику* да доживљавају на основу искустава и да стичу сазнања на основу искустава из *Природе и технике*; ученици уче да цене све што је добро, лепо, што је истинито, тачно.

Ученици треба да описују појаве у природи, техничке и технолошке поступке, објашњавају, најаве и да утичу на њих.

Сазнања и искуства о себи, природи и техници употребљавају да би се укључили у околину и да би је могли/е свесно и одговорно мењати. Уче да одржавају околину и чине је бољом.

б) *Природа и техника* заступљена је са 20 часова теорије и 40 часова практичних вежби (Предметни програм *Природа и техника*, 2013).

а) *Еколошки садржаји у наставном програму предмета Природа и техника за четврти разред*

Садржаји: експлицитно се односе на еколошко образовање и васпитање.

-Чување и транспорт материја;

-Утицај човјека на материјале, њихову прераду и одлагање отпада;

-Рециклажа;

-Човјек мијења природу

Тема: Кретање и саобраћај

Ниједан од 7 оперативних циљева се не односи на еколошко образовање и васпитање, што представља велики пропуст у планирању оперативних циљева. Саобраћајна средства су један од значајних загађивача природне средине.

У четвртом разреду пружа се могућност стицања основних знања о природи и односу према њој путем чулног искуства, експерименталног и практичног рада. Ученици стичу знања и вештине примењљиве у свакодневном животу.

б) Еколошки садржаји у наставном програму предмета Природа и друштво за трећи разред

У садржајима предмета *Природа и друштво* еколошко васпитање и образовање помиње се и имплицитно и експлицитно. Еколошки садржаји у овом разреду заступљени су у оквиру три теме: **Природа-човек-друштво, Кретање у простору и времену и Људска делатност.**

Тема: Природа-човек-друштво

Садржаји:

- Значај и заштита рељефа (земљишта и копнених животних заједница);
- Својства земљишта и њихов значај за живи свет;
- Значај и заштита вода и водених животних заједница;
- Својства воде и ваздуха која су значајна за живи свет и људску делатност (утицај воде и ваздуха на земљиште, биљни и животињски свет);
- Повезаност животних заједница и улога човека у њиховој одрживости.

Дати садржаји експлицитно се односе на животну средину што подразумева компоненте еколошког образовања и васпитања.

Да би се обрадиле наставне јединице „Значај и заштита рељефа и вода“, ученици треба да се упознају са проблемима, узорцима, и последицама загађења. Предвиђени недељни фонд часова је само један, што је недовољно. Треба планирати садржаје у којима ће се акценат усмерити на ученика и његове активности.

Тема: Кретање у простору и времену

Садржаји:

- Значај и неопходност рециклирања материјала и рационалне потрошње производа од стакла, пластике, метала.
- Сакупљање и раздвајање отпада за рециклажу (папир, пластика, лименке. . .)
- активност.

Ова активност експлиците је усмерена на еколошко васпитање и образовање.

Тема: Људска делатност

Садржаји:

- Међусобни утицаји човека и окружења (начин на који човек мења окружење), утицај на здравље и живот кроз правила понашања која доприносе одрживом развоју (експлицитно) предвиђено развијање знања и разумевања, ставова и вредности и понашања из домена животне средине, а што би било у функцији еколошког васпитања и образовања. Недостатак у садржајима је активност ученика: кроз непосредна посматрања, истраживања, експериментисања, прикупљање података и сл. Очигледна настава је захтев савремене образовне политике што у Републици Србији још није у потпуности заживело.

ПЕТИ РАЗРЕД ЦРНА ГОРА – ЧЕТВРТИ РАЗРЕД СРБИЈА

Пети разред Црна Гора

Предметни програм *Природа* у петом разреду заступљен је годишње са 25 часова теорије и 35 вежбе и других облика наставе.

Оперативни циљеви и садржаји усмјерени на еколошко образовање и васпитање		
Тема	Оперативни циљеви	Садржаји
Жива и нежива природа	-зна да су за постојање живе и неживе природе потребни одговарајући услови -сазнаје како човек утиче на природу	-утицај човјека на природу
Услови живота на земљи	- упознаје најчешће загађиваче и начине пречишћавања воде -извори загађења воде -значај сунца за живот и негативни утицаји	-вода, ваздух, земљиште, свјетлост, топлота
Ливада и пашњак	- зна значај заштите биљака на ливади	-зелене површине
Њива	- зна значај заштите биљака на њиви	-њива
Шума	-пошумљавање - зна за компостирање отпада -упознаје се са нарушавањем флоре и фауне у шуми -упознаје се са заштитом природних станишта	-шума, -зелене површине - одржавање
Врт	-зна значај заштите биљака у врту	-врт
Воћњак	-упознаје начине заштите биљака у воћњаку	-воћњак
Виноград	-упознаје начине заштите винове лозе -негативни утицаји алкохола	-виноград- пламењача -алкохол- штетне посљедице
Парк, зелене површине и Цвијеће	-наводи примјере утицаја човјека на зелене површине и парк (позитивне и негативне) -разумије значај парка и зелених површина	-парк - зелене површине -цвијеће

Табела 3: Улога садржаја наставног предмета *Природа* у петом разреду у остваривању циљева еколошког васпитања и образовања (*Предметни програм Природа*).

а) Еколошки садржаји у наставном програму предмета Природа за пети разред

Свака тема у предметном програму *Природа* садржи експлицитно по један или више оперативних циљева усмерених на заштиту животне средине, што подразумева еколошко образовање и васпитање.

У настави природе, а самим тим и садржајима о заштити животне средине, теоријска знања се преплићу са методама непосредног посматрања, експерименталног теренског рада. То ученицима даје могућност да активно стичу знања, успостављају непосредан додир са животом и природом и дођу до одређених открића сопственим тражењем и откривањем. Ученици добијањем информација из више извора, откривају суштину обрађених садржаја, упоређују и критички прихватају, просуђују податке и информације, стичу способност да анализирају и повезују. То им омогућава дубље разумевање садржаја и разумевање међусобних повезаности природе и друштва

Четврти разред Србија

Наставна тема (садржаји из области еколошког васпитања и образовања)
Моја домовина део света
<ul style="list-style-type: none"> • Угрожена и заштићена подручја у Србији (национални паркови, споменици природе)
Сустрет са природом
<ul style="list-style-type: none"> • Груписање живог света на основу сличности и разлика • Флора наше земље (значај, типичне, ретке и угрожене биљке; разноврсност, богатство, заштита, ревитализација) • Фауна наше земље (значај, типичне, ретке и угрожене животиње; разноврсност, богатство, заштита, ревитализација) • Домаће животиње и гајене биљке (значај, потребе и могућности; потенцијали за производњу здраве хране) • Човек, део природе - свесно и друштвено биће • Основи здравог живљења - како могу да утичем на квалитет живота (исхрана, хигијена, одевање, становање, здравствена култура. . .) • Одговоран однос према себи и другима (вршњацима, старим лицима, болесним лицима, кућним љубимцима, напуштеним животињама. . .)
Рад, енергија, производња и потрошња
<ul style="list-style-type: none"> • Рад - свесна активност човека (поредити рад људи и активности различитих животиња) • Утицај природних и друштвених фактора на живот и рад људи • Природна богатства и њихово коришћење (ресурси, технологије, производи, рационална, производња и потрошња, рециклажа, ревитализација) • Ресурси: воде, горива, руде и минерали, земљиште, шуме, биљни и животињски свет

• Прерада воде и добијање здраве хране
• Угаљ, нафта, гас - необновљиви извори енергије, заштита животне средине
• Недовољно искоришћени и еколошки извори енергије
• Делатности људи у различитим крајевима Србије (равничарским, котлинским, брдско-планинским; селу и граду)
• Рад, производња, потрошња и одрживи развој (увидети везе између коришћења ресурса, примењених технологија и одрживог развоја)

Табела 9: Улога садржаја наставног предмета **Природа и друштво** у четвртој разреду у остваривању циљева еколошког васпитања и образовања (**Предметни програм Природа и друштво**).

б) Еколошки садржаји у наставном програму предмета **Природа и друштво** за четврти разред

Тема: Моја домовина део света

Садржај:

- Угрожена и заштићена подручја у Републици Србији (национални паркови, резервати, споменици природе) експлицитно су представљени.

Тема: Сусрет са природом

Садржај:

- Флора наше земље (значај, типичне, ретке и угрожене биљке; разноврсност, богатство, заштита, ревитализација);

- Фауна наше земље (значај, типичне, ретке и угрожене животиње; разноврсност, богатство, заштита, ревитализација);

- Основи здравог живљења - како могу да утичем на квалитет живота (исхрана, хигијена, одевање, становање, здравствена култура...).

Програмски садржаји намењени развијању стила здравог живљења су у функцији еколошког васпитања.

- Одговоран однос према себи и другима (вршњацима, старим лицима, болесним лицима, кућним љубимцима, напуштеним животињама. . .).

Дати садржаји у својим појмовним компонентама експлиците садрже еколошко образовање и васпитање.

Тема: Рад, енергија, производња и потрошња

Садржај:

- Недовољно искоришћени еколошки извори енергије;

- Природна богатства и њихово коришћење (ресурси, технологије, производи, рационална производња и потрошња, рециклажа, ревитализација);

Као што се види из табеле, програмским садржајима предвиђено је развијање знања и разумевања, ставова и вредности и понашања у вези са рециклажом, штедњом хране, воде, енергије, рационалном потрошњом производа од пластике, стакла, метала, као и обновљивим изворима енергије.

-Угаљ, нафта, гас - необновљиви извори енергије, *заштита животне средине* -експлицитно се односи на еколошко образовање и васпитање.

Сви издвојени садржаји су у функцији еколошког васпитања и образовања.

Може се претпоставити да појмови који су истакнути у контексту садржаја могу се директно односити на еколошко образовање и васпитање (значај, угроженост, заштита, рециклажа, ревитализација). И поред малих недостатака, можемо да закључимо да су програмски садржаји предмета *Природа и друштво* у четвртном разреду, у великој мери, одговорили на циљеве еколошког васпитања и образовања, али и циљева наставног предмета *Природа и друштво*.

Као што се види из табеле, већи је број наставних јединица који је погодан за реализацију циљева еколошког васпитања и образовања у односу на наставне програме из претходних разреда. У делу, садржаји програма, истиче важност сагледавања „значајне улоге човека у заштити и обнављању живог света-одржавању еколошке равнотеже ради сопственог опстанка“ (Наставни план и програм), као и значај сагледавања „граница природних ресурса и последица њихове неконтролисане потрошње“ (Наставни план и програм). Ове препоруке у делу садржаја програма о узроцима и последицама проблема и значају очувања животне средине и поред тога што нису заступљени у великој мери у наставном програму предмета *Природа и друштво*, што се види из табеле, од великог су значаја, јер указују на то да треба водити рачуна приликом имплементације садржаја.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Проучавање система образовања ове две земље и анализа искустава омогућава сагледавање сличности и разлика између образовних система, наставних планова и програма и разумевање развоја образовања у њима, утврђивање сличности и разлика међу њима, и сагледавање могућности да се позитивна искуства у реформи образовања и наставног програма *Природе и друштва* у Црној Гори могу применити за унапређење образовног система и наставе природе и друштва у Републици Србији, и обрнуто.

Образовна политика Републике Србије разликује се од образовне политике у Црној Гори. У Републици Србији је акценат дат на наставне садржаје, а у Црној Гори на програмске циљеве. У Србији, у односу на Црну Гору, је линијски распоред садржаја, тј. градиво се не понавља у следећем разреду. У Србији има мањих промена у наставним садржајима, док су у Црној Гори садржаји растерећени и прилагођени могућностима ученика. Оперативна разрада циљева и задатака (Србија) препуштена је учитељима као својеврсни вид слободе у креирању наставног процеса. Извесна флексибилност у процесу наставе условљена је динамиком реализације и зависи од разноврсности ситуација учења које осмишљава сам учитељ.

Конкретизују се у одређеним оперативним задацима и активностима, а односе се на стицање умења и навика, развијање вештина и формирање ставова о појавама и процесима у екологији. Они се реализују и спроводе преко одабраних садржаја и активности који превазилазе оквире предмета и разреда, залазе у све области које се обрађују у оквиру првог циклуса образовања и надаље.

У Републици Србији еколошки садржаји се остварују и кроз изборни предмет *Чувари природе*, који је заступљен од I до VI разреда са 1 часом недељно. За разлику од Србије, где деца већ од првог разреда могу кроз изборну наставу изучавати еколошке садржаје, у Црној Гори тек у седмом разреду заједно са биологијом изучава се екологија. Изборна настава из области Заштите животне средине-тј. еколошког образовања и васпитања заступљена је у трећем циклусу основне школе.

Условљен укупним друштвеним, политичким и културним околностима обе земље, темпо и карактер промена образовног система је био веома различит. Поред промена у структури основног образовања, променама су обухваћени и предметни програми.

Упоредна анализа садржаја из области еколошког васпитања и образовања показује разлике у обиму и распореду истих у односу на Црну Гору. Број садржаја који су у функцији еколошког васпитања и образовања процентуално је већи у програмима у Црној Гори. Сматрамо да потенцијал наставног предмета *Свет око нас* и предмета *Природа и друштво* у трећем разреду, са становишта еколошког васпитања и образовања, није у довољној мери искоришћен. Може се такође закључити да су наставне целине, а самим тим и наставни садржаји, делимично слични, али се међу њима уочавају значајне разлике. То је очекивано, с обзиром на то да обе државе при избору наставних садржаја полазе од различитих циљева који се желе постићи изучавањем еколошког образовања и васпитања. Осавремењивање наставних планова и програма и уџбеника садржајима еколошког образовања и васпитања за заштиту и унапређење животне средине је један од најзначајнијих и најсложенијих задатака у екологизацији образовања.

Литература

- Видосављевић, С. (2014): „Еколошки садржаји у настави природе и друштва“, У: Зборник радова Учитељског факултета Призрен–Лепосавић бр 8, Учитељски факултет у Призрену-Лепосавић.
- Лазаревић, Ж., Банђур, В. (2001): *Методика наставе природе и друштва*, Београд, Учитељски факултет у Београду.
- Станишић, Ј. (2008): *Значај еколошког васпитања и образовања*, Филозофеме: Зборник радова 81-91, Нови Сад, Српски филозофски форум.

Остали извори

- Правилник (2005): Правилник о наставном плану за први, други, трећи и четврти разред основног образовања и васпитања и наставном програму за трећи разред основног образовања и васпитања, Службени гласник РС-Просветни гласник, бр. 1/05, Београд.
- Правилник (2006): Правилник о наставном плану за четврти разред основног образовања и васпитања, Службени гласник РС- Просветни гласник, бр. 3 /06, Београд.
- Правилник (2006): Правилник о наставном плану за четврти разред основног образовања и васпитања, Београд, Службени гласник РС- Просветни гласник, бр.3 /06.
- Правилник (2003): Правилник о наставном плану и програму за први и други разред основног образовања и васпитања, Просветни преглед, Београд.
- Правилнк (2011): Правилник о наставном плану и програму за први, други , трећи и четврти разред основног образовања и васпитања, Подгорица, Службени гласник РЦГ-Просвјетни гласник, бр.12/11.
- Правилник (2006): Правилник о наставном програму Природа и друштво, Службени гласник Р. Србије, Просветни гласник, бр. 3.
- Предметни програм Природа и друштво, (2013): Завод за школство Црне Горе, Подгорица.
- Предметни програм Природа и техника, (2013): Завод за школство Црне Горе, Подгорица. Предметни програм Природа, (2013): Завод за школство Црне Горе, Подгорица.

**COMPARISON OF ECOLOGICAL EDUCATION CONTENT OF
NATURAL SCIENCES IN THE CURRICULA
OF MONTENEGRO AND SERBIA**

***Summary:** This paper deals with comparative analysis of ecological contents in the curricula of natural sciences in Montenegro and Serbia. In order to get an objective insight into the presence of contents of protection and development of environment , in addition to it, planned educational aims and general operative objectives are considered. By analysing contents of natural sciences, teaching units within which pupils are directly and indirectly introduced to the importance of protection of environment are observed as well as their role in the development of their ecological awareness up to the level of junior pupils. Studying systems of education of these two countries and analysis of their experiences enables us to comprehend and determine similarities and difference s between them, and consider the possibilities of applying positive experiences in the reform of education and curriculum of natural sciences in Montenegro in order to improve educational system of natural sciences in the Republic of Serbia and vice versa.*

***Key words:** ecological contents, ecological education, primary school, natural sciences teaching, comparison.*